K. G. JUNGS

PSIHOLOĢISKĀ TIPOLOĢIJA UN MĀKSLA

ZVAIGZNE ABC

155.26(035)
Ju 470

Carl Gustav Jung

PSYCHOLOGISCHE TYPEN, GW 6, S. 568–586

DIE DYNAMIK DES UNBEWUSSTEN, GW 8
Analytische Psychologie und Weltanschauung, S. 407–434

ÜBER DAS PHÄNOMEN DES GEISTES IN KUNST UND WISSENSCHAFT, GW 15
Über die Beziehungen der analytischen Psychologie zum dicherischen Kunstwerk, S. 75–96

ÜBER DAS PHÄNOMEN DES GEISTES IN KUNST UND WISSENSCHAFT, GW 15
Psychologie und Dichtung, S. 97–120

Copyright © 1971 by Walter Verlag AG, Olten
Copyright © 2007 Foundation of the Works of C. G. Jung, Zürich

Karls Gustavs Jungs

PSIHOLOĢISKĀ TIPOLOĢIJA UN MĀKSLA

No vācu valodas tulkojis un sakārtojis *Igors Šuvajevs*
Vāka dizaina autore *Ilze Isaka*
Redaktori *Aigars Cinis*, *Inta Rozenvalde*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K. Valdemāra ielā 6,
Rīgā, LV-1010. Red. nr. S-855.
Jelgavas tipogrāfija

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs. Darba reproducēšana vai jebkāda cita neatļauta izmantošana ir autortiesību pārkāpums. Par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā. Saskaņā ar Autortiesību likuma 69.[1] pantu persona ir arī mantiski atbildīga par visiem zaudējumiem un morālo kaitējumu, kuru tā radījusi ar autortiesību pārkāpšanu.

© Tulkojums latviešu valodā, sakārtojums, Igors Šuvajevs, 2009
© Izdevums latviešu valodā, Apgāds Zvaigzne ABC, 2009, 2023
ISBN 978-9934-31-873-3

Saturs

Psiholoģiskā tipoloģija 4

Analītiskā psiholoģija un pasauluzskats 24

Par analītiskās psiholoģijas attiecībām
ar poētisko jaunradi 51

Psiholoģija un poētiskā jaunrade.....74

PSIHOLOĢISKĀ TIPOLOĢIJA

Raksturs ir cilvēka noturīga individuālā forma. Formai ir gan fiziska, gan dvēseliska iedaba, tāpēc vispārējā harakteroloģija ir mācība gan par fiziskām, gan dvēseliskām pazīmēm. Dzīvās būtnes neizskaidrojamā vienība rada to, ka fiziskā pazīme nav gluži fiziska, bet dvēseliskā – dvēseliska, jo dabas kontinuitāte nepazīst tās nesavienojamības un pārrāvumus, ko spiests noteikt cilvēka saprāts, lai vispār spētu ko izzināt. Dvēseles un ķermeņa nošķiršana ir mākslīga operācija, diskriminācija, kas, pavisam droši, pamatota ne tik daudz lietu būtībā, cik izzinošā saprāta īpatnībā. Īstenībā fizisko un dvēselisko pazīmju savstarpējā cauraušanās ir tik dziļa, ka pēc ķermeņa īpašībām varam izdarīt tālejošus secinājumus par dvēseles īpašībām, bet pēc dvēseles īpatnībām var spriest par atbilstīgām fiziskās izpausmes formām. Katrā ziņā pēdējais variants prasa nesalīdzināmi lielākas pūles, taču ne jau tāpēc, ka dvēsele mazāk ietekmē ķermeni nekā tas dvēseli, bet gan tāpēc, ka, sākot ar dvēseli, mums jāspriež par pazīstamo pēc nepazīstamā; savukārt pretējā gadījumā mums ir priekšrocība, jo varam vadīties pēc pazīstamā, proti, pēc redzamā ķermeņa. Tomēr, neraugoties uz visu psiholoģiju, kuru iedomājamies esam savā rīcībā, dvēsele aizvien vēl ir bezgala tumšāka nekā ķermeņa skatāmā virsma. Dvēsele aizvien vēl ir sveša, niecīgi izpētīta zeme, no kuras saņemam tikai netiešas vēstis, ko pastarpina apziņas funkcijas un kas pakļautas gandrīz bezgalīgām ilūziju iespējām.

Tāpēc drošākais ceļš – no ārējā uz iekšējo, no pazīstamā uz nepazīstamo, no ķermeņa uz dvēseli. Tāpēc arī

visi harakteroloģijas centieni ir sākušies ārpusē, piemēram, tāda senajo metode kā astroloģija ir pat sākusi ar izplatījumu, lai nokļūtu pie tām likteņa līnijām, kuru sākums, kā Seni bilst Vallenšteinam, atrodas pašā cilvēkā; tāda ir arī hiromantija. **Galla** frenoloģija un **Lavatera** fiziognomika, bet jaunākajā laikā – grafoloģija, **Krečmera** fizioloģiskā tipoloģija un **Roršaha** kleksogrāfiskā metode. Kā redzams, ceļu no ārējā uz iekšējo, no ķermeniskā uz dvēselisko netrūkst.

Šāda virzība no ārējā uz iekšējo pētījumos būs jāievēro tik ilgi, iekams visai drošticami netiks noteikti zināmi dvēseles elementārie stāvokļi. Bet, ja reiz tie konstatēti, ceļu var apvērst. Tad mēs varam jautāt: kāda ir šī noteiktā dvēseliskā stāvokļa ķermeniskā izpausme? Diemžēl mēs neesam tikuši tik tālu, lai vispār izvirzītu šo jautājumu, jo tā pamatnosacījums, proti, apmierinoša dvēseles stāvokļa konstatācija, joprojām vēl nav izpildīts. Mēs vispār esam tikai sākuši vingrināties dvēseles inventāra izvietošanā un arī to darām ne vienmēr veiksmīgi.

Kailā konstatācija, ka noteikti cilvēki izskatās tā un tā, neko nenozīmēs, ja neļaus izdarīt secinājumu par atbilstīgo dvēselisko saturu. Mēs esam apmierināti tikai tad, ja zinām, kurš dvēseles veids atbilst noteiktām fiziskām īpašībām. Ķermenis bez dvēseles mums neko neizsaka, un arī dvēsele – ja raugāmies no dvēseles viedokļa – bez ķermeņa mums neko nevar nozīmēt. Ja grasāmies pēc kādas fiziskas pazīmes spriest par atbilstīgo dvēselisko pazīmi, tad, kā jau teikts, spriežam par nezināmo, vadoties pēc zināmā.

Diemžēl man šī tēze ir jāuzsver, jo psiholoģija ir, tā teikt, jaunākā no visām zinātnēm un tāpēc visbiežāk atrodas aizspriedumu varā. Fakts, ka principā psiholoģija ir atklāta pavisam nesen, tieši pierāda, cik ilgs laiks mums bijis nepieciešams, lai atsvabinātu dvēselisko no subjekta tā, ka varējām to padarīt par objektīvās izziņas

priekšmetu. Psiholoģija kā dabaszinātne patiešām ir visjaunākais ieguvums, līdz tam tā bija tikpat fantastisks patvaļas produkts kā viduslaiku dabaszinātne. Domāja, ka psiholoģiju var dekretēt. Un šis aizspriedums mums jūtami seko. Dvēseliskais taču ir visnepastarpinātākais un tāpēc – šķietami pazīstamākais, pat vairāk nekā pazīstams, tas žāvājas mums sejā, ērcina ar sava nebeidzamā ikdienišķuma banalitāti, mēs no tā pat ciešam un darām visu iespējamo, lai nebūtu par to jādomā. Tā kā dvēsele ir visnepastarpinātākais, mēs gandrīz vai paši esam dvēsele, tad diez vai varam domāt citādi, proti, ka esam pazīstami ar to ārkārtīgi pamatīgi, ilgstoši un neapšaubāmi. Tāpēc arī ikvienam ir ne tikai viedoklis par psiholoģiju, bet arī pārliecība, ka, pats par sevi saprotams, vislabāk to pārzina viņš pats. Psihiatri, kam jānoņemas ar savu pacientu piederīgajiem un aizbildņiem, kuru sapratnība kļuvusi par sakāmvārdu, acīmredzot ir bijuši pirmie cilvēki, kuri kā profesionāla grupa pirmo reizi sastapušies ar masas aklo aizspriedumu, ka psiholoģiskos jautājumus ikviens pārzina labāk par citiem, un tas, protams, netraucē arī psihiatram domāt, ka viņš zina labāk, pat tādā mērā, ka viņam jāatzīst: "Šajā pilsētā vispār ir tikai divi normāli cilvēki. Otrais ir ģimnāzijas profesors B."

Mūsdienu psiholoģijai beidzot jāizlaužas līdz atziņai, ka dvēseliskais kā visnepastarpinātākais ir visnepazīstamākais, kaut gan šķiet vispazīstamākais, un ka cita dvēseli varbūt ikviens pārzina labāk par savējo. Katrā ziņā sākumam tā ir ārkārtīgi noderīgs heiristiskais princips. Tieši tāpēc, ka dvēsele ir tik nepastarpināta, to arī atklāja tik vēlu. Un, tā kā mēs vēl atrodamies zinātnes sākotnē, mums trūkst jēdzienu un definīciju, ar kuriem varētu izprast faktus. Jēdzienu un definīciju mums trūkst, faktu – ne, gluži pretēji – tie mūs aptver, pat pārklāj pretstatā citu zinātņu priekšmetiem, kuros tie mums, tā teikt, jāsameklē un kuru dabisko grupējumu,

piemēram, ķīmisko elementu un augu sugu grupējumu, *aposteriori* pastarpina uzskatāms jēdziens. Pavisam citādi ir ar psihi; pastāvot empīriski uzskatāmai ievirzei, mēs vienkārši nokļūstam savu subjektīvi dvēselisko norišu nepārtrauktajā plūsmā, un, ja no šīs rosības uzrodas kāds visaptverošs vispārīgs jēdziens, visbiežāk tas nav nekas cits kā tikai simptoms. Tā kā mēs paši esam dvēsele, gandrīz vai nenovēršami ir tas, ka, ļaudami norisināties dvēseles procesam, tiekam tajā izšķīdināti un līdz ar to mums tiek laupīta izzinošas atšķiršanas un salīdzināšanas spēja.

Tā ir viena grūtība, otra ir fakts, ka, attālinoties no telpiskas izpausmes un tuvojoties dvēseles beztelpiskumam, zaudējam arī jebkuru iespēju eksakti noteikt mēru. Pat stāvokļu noteikšana kļūst apgrūtināta. Piemēram, ja gribu uzsvērt kādas lietas nerealitāti, es saku, ka esmu to tikai domājis. "Man nebūtu arī pat šādas domas, ja ne… un vispār es neko tādu neesmu domājis." Šāda veida piezīmes ir "pavisam ierastas" un pierāda, cik miglaini ir dvēseles fakti vai – precīzāk – cik nenoteikti tie subjektīvi šķiet, jo patiesībā tie ir tikpat objektīvi un noteikti kā jebkurš cits notikums. Es patiesi esmu domājis tā un tā, un līdz ar to tas vienmēr ir šī procesa nosacījums un determinante. Daudziem cilvēkiem ir jāizlaužas arī līdz šai, tā teikt, pašsaprotamajai atziņai, un dažkārt jāizlaužas ar vislielāko morālo piepūli.

Tātad, ja pārejam no pazīstamās ārējās izpausmes uz dvēseles stāvokli, mēs sastopamies ar šīm grūtībām.

Patlaban mana darba šaurākā joma ir nevis ārējo pazīmju klīniskā konstatācija visplašākajā nozīmē, bet gan to dvēseles stāvokļu izpēte un klasificēšana, ko iespējams konstatēt. Pirmām kārtām šajā darbā rodas psihiskā fenomenoloģija, kas dara iespējamu atbilstošo struktūrmācību, bet no struktūrmācības empīriskās izmantošanas beidzot izriet psiholoģiskā tipoloģija.

Klīniskā fenomenoloģija ir simptomatoloģija. Pāreja no simptomatoloģijas uz psihisko fenomenoloģiju ir salīdzināma ar tīri simptomātiskās patoloģijas attīstību par šūnu un vielmaiņas patoloģijas zināšanām, jo psihiskā fenomenoloģija veicina uzskatu par dvēseles zemliku procesiem, kas atrodas manifestēto simptomu pamatā. Vispārzināms, ka šī attīstība sasniegta, izmantojot analītisko metodi. Patlaban mums ir patiesas zināšanas par tiem dvēseles procesiem, kas izraisa psihogēnus simptomus, un līdz ar to izveidots psihiskās fenomenoloģijas pamats, jo tās nav nekas cits kā mācība par kompleksiem. Lai kas arī vēl darbotos dvēseles tumšajās zemlikās – šajā ziņā, protams, pastāv dažādi viedokļi –, skaidrs ir viens: ka pirmām kārtām tie ir afektīvi ietonēti saturi, tā sauktie *kompleksi*, kuriem piemīt zināma autonomija. Mēs jau visai bieži esam sastapušies ar izteikumu "autonoms komplekss", taču man šķiet, ka tas izmantots nelikumīgi, ja vien darbīgos bezapziņas saturus patiešām neraksturo izturēšanās, kuru varu apzīmēt vienīgi ar vārdu "autonoms", lai raksturotu to spēju pretoties apziņas intencēm, nākt un iet, kad tiem labpatīk. Kompleksi – pēc visa, ko par tiem zinām, – ir psihiski lielumi, kas ir izvairījušies no apziņas kontroles, atšķēlušies no apziņas, kas īsteno savpatu eksistenci dvēseles tumšajā jomā, no kuras jebkuru mirkli var kavēt vai veicināt apzināti veicamo darbu.

Kompleksu mācības padziļināšana loģiski noved pie *kompleksa rašanās* problēmas. Arī šajā ziņā pastāv dažādas teorijas. Neskatoties uz to, pieredze rāda, ka kompleksā vienmēr ir kaut kas līdzīgs konfliktam vai ka tas vismaz nosaka kādu konfliktu vai izriet no tā. Katrā ziņā kompleksam piemīt konflikta, šoka, satricinājuma, neērtības, nesavienojamības īpašība. Tie ir tā sauktie "vārīgie punkti", franciski – *bêtes noires*, angliski – *skeletons*

in the cupbord[1], kurus nelabprāt vēlas atcerēties un vēl mazāk –, lai tos atcerētos citi, bet kuri bieži vien visnepatīkamākajā veidā paši atgādina par sevi. Tie vienmēr satur atmiņas, vēlmes, izbailes, pienākumus, nepieciešamības vai idejas, ar kurām nevar tikt galā, tāpēc tās vienmēr traucējoši un bieži vien arī kaitējoši iejaucas mūsu apzinātajā dzīvē.

Acīmredzot kompleksi ir sava veida mazvērtības visplašākajā nozīmē, turklāt man tūdaļ pat jāpiebilst, ka komplekss vai kompleksu piemišana nebūt nenozīmē mazvērtību. Tas nozīmē tikai to, ka pastāv kaut kas nesavienots, neasimilēts, konfliktains, varbūt pat kāds šķērslis, taču tas ir arī stimuls lielākai piepūlei un līdz ar to varbūt pat jauna panākuma iespēja. Tāpēc šajā nozīmē kompleksi ir dvēseliskās dzīves degpunkti vai mezglpunkti, bez kuriem nevar pat iztikt, jā, kuru nemaz *nedrīkst trūkt*, jo citādi dvēseles aktivitāte nokļūst fatālā stagnācijā. Taču indivīdā tie apzīmē arī nenokārtoto, vietu, kurā tas vismaz patlaban cieš sakāvi, kurā viņš kaut ko nevar *pie*varēt vai *pār*varēt, proti, neapšaubāmi *vājo vietu* visās šā vārda iespējamās nozīmēs.

Šis kompleksa raksturs būtiski izgaismo savu rašanos. Acīmredzot tas izriet no adaptācijas prasības sadursmes ar īpašo, šai prasībai nepiemēroto indivīda iedabu. Tādējādi komplekss kļūst par diagnostiski vērtīgu individuālās dispozīcijas simptomu.

Pirmām kārtām pieredze rāda, ka pastāv bezgalīgi variēti kompleksi – taču rūpīga to salīdzināšana uzrāda relatīvi maz tipisko pamatformu –, kuri visi izveidojas virs pirmajiem bērnības pārdzīvojumiem. Tā tam jābūt, jo individuālā dispozīcija atklājas jau bērnībā – tā ir

[1] No fr. val. *bêtes noires* – burt. "melnie briesmoņi", kaut kas bīstams, draudīgs, netīrs; no angļu val. *skeletons in the cupbord* – burt. "skeleti skapī", ģimenes noslēpums, slēpjams negods. – *Tulk. piez.*

piedzimta, nevis tiek iegūta dzīves gaitā. Tāpēc vecāku komplekss nav nekas cits kā pirmā manifestācija, kurā izpaužas sadursme starp īstenību un šajā ziņā nepiemēroto indivīda iedabu. Tāpēc pirmajai kompleksa formai ir jābūt vecāku kompleksam, jo vecāki ir pirmā realitāte, ar kuru bērns var nonākt konfliktā.

Tāpēc vecāku kompleksa eksistence labāk par visu atklāj indivīda īpatno iedabu. Taču praktiskajā pieredzē mēs drīz vien pamanām, ka būtiskais nekādā ziņā nav vecāku kompleksa pastāvēšanas faktā, drīzāk jau tas pastāv tajā īpašajā veidā, kādā komplekss indivīdā izpaužas. Pastāv visdažādākās variācijas, un tikai visniecīgāko daļu var atvedināt no vecāku ietekmes īpašās iedabas, jo bieži vien daudzi bērni ir pakļauti vienai un tai pašai ietekmei un tomēr reaģē uz to visdažādākajos veidos.

Tāpēc pievērsu uzmanību tieši šīm atšķirībām, teikdams sev, ka tieši šajā atšķirībā var izzināt individuālo dispozīciju savdabību. Kāpēc neirotiskā ģimenē viens bērns reaģē ar histēriju, otrs – ar uzmācīgu neirozi, trešais – ar psihozi, bet ceturtais šķietami vispār nereaģē? Šī "neirozes izvēles" problēma, kuru saskatīja arī Freids, piešķir vecāku kompleksam kā tādam etioloģisku nozīmi, tādējādi pārnesot attiecīgo jautājumu uz reaģējošo indivīdu un viņa īpašo dispozīciju.

Kaut gan mani nepavisam neapmierina **Freida** mēģinājumi atrisināt šo problēmu, tomēr arī es pats nespēju atbildēt uz šo jautājumu. Domāju, ka vispār pāragri izvirzīt jautājumu par neirozes izvēli. Pirms tuvojamies šai ārkārtīgi grūtajai problēmai, mums daudz vairāk jāzina, *kā* indivīds reaģē. Jautājums ir šāds: kā tiek reaģēts uz šķērsli? Piemēram, mēs nonākam pie strauta, pār kuru nav nekāda tilta un kurš ir par platu, lai tam vienkārši pārkāptu pāri. Mums jālec tam pāri. Šim nolūkam mūsu rīcībā ir komplicēta funkcionālā sistēma, proti, psihomotorā sistēma, prasmīgi izveidota funkcija, kas mums ir tikai jāizmanto. Taču, pirms tas notiek, norisinās vēl

kaut kas tīri psihisks, proti, *izšķiršanās*, kas vispār darāms, un šeit arī norisinās izšķirīgie individuālie notikumi, kurus subjekts zīmīgā kārtā atzīst ļoti reti vai neatzīst par raksturīgiem, jo pārsvarā sevi nemaz neaplūko vai aplūko pašās beigās. Kā psihomotorais aparāts parasti sagatavojas lēkšanai, tā arī psihiskais aparāts parasti (un tāpēc neapzināti) sagatavojas izšķirties par to, kas vispār darāms.

Par to, no kā sastāv šis aparāts, viedokļi ļoti atšķiras, droši ir tikai tas, ka ikvienam indivīdam ir viņam ierasts veids par kaut ko izšķirties un apieties ar grūtībām. Ja jautāsim vienam, viņš teiks, ka pārlēcis pāri strautam, jo viņam patīkot lēkt, otrs teiks, ka neesot bijusi nekāda cita iespēja, trešais – ikviens šķērslis rosinot viņu to pārvarēt. Ceturtais nav lēcis, jo neieredz nevajadzīgu piepūli, piektais nav lēcis, jo vispār nav bijusi nekāda dziļāka nepieciešamība šķērsot strautu.

Es apzināti esmu izvēlējies šo banālo piemēru, lai parādītu, cik nenozīmīgas ir šāda veida motivācijas, tās ir pat tik niecīgas, ka visas kopā pavirzām sāņus un sliecamies aizstāt paši ar savu izskaidrojumu. Un tomēr tieši šīs variācijas sniedz vērtīgu ieskatu individuālajā psihiskajā adaptācijas sistēmā. Ja pirmo gadījumu, kad strautu pārlēca aiz patikas lēkt, aplūkojam citās dzīves situācijās, ļoti iespējams, ka lielākā viņa darbības daļa tiek īstenota prieka pēc; otro, kurš lec, jo neatrod nekādu citu iespēju, mēs redzam ceļojam pa dzīvi, uzmanīgu un saīgušu, vienmēr vadāmies pēc principa *faute de mieux*[1] utt. Visiem ir sagatavota īpaša psihiskā sistēma, kuras ziņā tiek atstāta izšķiršanās. It viegli iedomāties, ka šo ieviržu ir vesels leģions. To individuālā daudzveidība droši vien nekad nav izsmeļama, gluži tāpat kā kristālu individuālās variācijas, kaut gan tās, bez šaubām, pieder tai vai citai sistēmai.

[1] No fr. val. – ja nav nekā labāka. – *Tulk. piez.*